

La fundació de noves ciutats medievals

PER TAL DE PODER ENTENDRE BÉ les causes de la fundació de noves ciutats durant la tretzena centúria, primer cal que comentí molt breument algunes dades que ens poden resultar interessants per a comprendre'n bé l'origen.

El context històric

Així doncs, si observem aquests nuclis, la seva estructura urbana partint d'una carta de població s'organitzava entorn d'un centre polític en forma de castell, com Bagà, la Pobra de Lillet, Monells, Talarn, o bé d'un centre religiós, ja fos una catedral com a Castelló d'Empúries, Girona, Barcelona..., una canònica com a Cardona, St Llorenç de Morunys, o un monestir com a St Joan de les Abadesses, Ripoll, St Cugat del Vallès... En canvi trobem altres llocs com podrien ser Solsona, Vic i Castelló d'Empúries, on la vila, a part d'organitzar-se entorn de castells o palaus, com és a Castelló d'Empúries, també ho fan al voltant de canòniques.

Aquesta distribució s'entenia per causes lògiques, ja que feia poc temps que la reconquesta al domini musulmà s'havia portat a terme i els senyors *eminentes*, ja fossin laics o religiosos, necessitaven ocupar les terres *ermes* cedint-les als camperols amb tot un seguit de tractes i condicions. Per tant, a partir d'aquests focus de poder la població s'anà configurant en carrers i places.

Cal dir que en un principi la major part d'aquestes viles o ciutats no tenien un centre comercial planificat, sinó que a mida que el comerç anà adquirint importància calgué la necessitat d'instal·lar un espai *intramurs* prou ampli en forma de carrer plaça porticada, i més tardanament en llotges de pedra o fusta,

capaç de satisfer aquesta tasca, ja que en un principi aquesta es realitzava *extramurs* al costat de les muralles en espais coneguts com a *mercadals*, *firals*... Per a citar algun exemple podríem destacar la plaça de Santa Pau a la comarca de la Garrotxa, coneguda popularment amb el nom de *firal dels bous*, ja que en un principi era fora del clos de muralles, o també el cas de la ciutat de Vic, on la seva famosa plaça Major rep el nom de *mercadal*.

Un dels factors que en va fer augmentar el comerç va ser la situació que ocupaven la majoria d'aquestes poblacions enmig d'importants vies de comunicació. Així, els casos de

el nom del Puig, uns quants quilòmetres al nord de la vila de Bagà, o també a la Pobra de Lillet, en els quals consten tota una sèrie de contractes d'aprenentatge entre el senyor de Pinós i el moliner:

«...En nom de N Senyor sia, amén. Tractat és conegut que lo molt nobler mossen P. Galceran de Pinós, senyor de la honor de Mataplana ven e arriete en ramon Teixidor, paraire de la Pobra de Lillet, a Ian pus prop vinent e complit, qui començarà en lo present dia, lo molt draper de la dita Pobra de Lillet ab totes ses habites ço és lo molt e lo peroll d'aquell, sots les condicions o amprius següents...» (2).

Un altre exemple podria ser el contracte que s'encomana a Pere de Cascalls, mercader de Barcelona, perquè comerciï aquest producte per tota la Mediterrània:

«Ego Iohannes de Podio mercator ville Bagani::: comando vobis ven. Petro de Cascaylls, mercatori ville berge, ad mercandum et negociandum per mare, videlicet ubicumque volueritis per quator partes mundi, viginti pamos lane paratos et tintas de diversis coloribus, extimatos ad centum quadraginta novem libras unum solidum et sex denarios et obulum, possitos et missos ad dictam extimam intus novem honorabilis Gabrielis Garro civis Barchinone:::» (3).

Aquests fragments són un clar exemple que demostra la importància i el reconeixement que tenia aquest producte a la ciutat de Barcelona, on era portat a la *halla dels draps* situada al costat de la llotja i consolat de mar per a ser venuts, o exportats arreu del Mediterrani.

Igualment a Sant Llorenç de Morunys, en el capbreu de 1483, trobem documentat aquest producte fora del principat de Catalunya en llocs com a Sicília. Avui dia, i malgrat que aquesta activitat s'hagi ex-

Entrada-passadís
de l'antic castell
(La Pobra de Lillet)
RAMON VILADÉS

Sant Llorenç de Morunys, Bagà i la Pobra de Lillet mantenien determinades relacions, sobretot en l'aspecte econòmic, ja que una de les principals tasques era l'*art de la draperia*. (1).

A Bagà l'especialitat en aquest producte era molt important, i molta gent en depenia. Així per exemple, trobem citacions de fonts documentals de molins drapers, enclavats a la zona coneguda amb

tingit, encara hi ha llocs com el conegut *tint* que recorden importància que havia tingut.

Cal a dir que altres activitats econòmiques fora del comerç draper eren la transhumància de ramats, la farga i la indústria de la fusta.

A l'entorn del castell

El nucli que s'organitzà al voltant del castell seguí un traçat més aviat irregular. Observant casos similars podríem citar els casos de determinades viles occitanes i rosselloneses.

La principal diferència amb aquestes és que, en el cas del Rosselló, viles com Pià, Illa, Baixàs, Canet, Roca d'Albera, Pollestres... i moltes altres parteixen d'un sistema urbanístic més antic com és el cas de les *celleres*, o petits nuclis d'habitació assentats en petites elevacions, al costat de rius i distribuïts al voltant d'esglésies o nuclis religiosos, i deixant un espai equivalent a trenta passes no edificable, el «*passus ecclesiasticus*».

Les construccions edificades eren com una mena de cellers i d'aquí procedeix el nom de *cellera*. L'espai destinat a celler era relativament petit; aproximadament uns 25 o 50 m² en funció del solar que havien d'ocupar.

Encara avui a la vila de Voló existeix un carreró conegut amb el nom de *carrer dels cellers* el traçat del qual coincideix amb la limitació de l'antiga cellera medieval. Aquest carreró d'uns dos metres d'ample segueix un traçat més aviat irregular i, a causa de la seva estretor, en alguns trams és cobert per les mateixes cases, per la qual cosa circumdada per sota d'aquestes.

No sempre aquests espais havien de recollir necessàriament la funció de magatzems, sinó que també funcionaven com a espais sagrats, els quals alhora tenien una tanca de fusta que feia la funció de *muralla*.

Posteriorment aquests nuclis es van anar desenvolupant més, fruit del creixement demogràfic, i cap a la tretzena centúria molts d'ells es fortifiquen amb muralles i torres. Així per exemple, a les viles de Voló, Illa, Tuir, cap al 1000 i 1100 dC, aprofitant el fenomen de «*l'incastellamiento*», s'hi construïen torres i portals. Aquests nuclis s'anomenaran «*forcia, forcia communis, fortitudo*» i, sobretot, «*castrum*».

En el cas de la Pobra, tot i no tractar-se d'una cellera sinó més aviat d'un *castrum*, l'evolució que va seguir és molt semblant a la dels casos comentats anteriorment, ja que en un principi era un nucli no fortificat que cap als S. XIII esdevingué fortificat.

Caldria comentar el cas de Bagà, tot i que pertany a un sistema urbanístic diferent; la part formada pels carrers Forment, passatge de la Verdura, plaça de la Verdura, pati del Forment i pujada del Forment podrien ésser les restes d'un nucli

Pont de tres arcs que unia el castell amb la riba esquerra del Llobregat (La Pobra de Lillet)

JOAN RIBERA

anterior al de 1233, ja fos un *castrum* o bé una *cellera*, en funció de si la part central era una torre o una església, i que amb el nou exemple urbanístic quedarien completament integrats al conjunt. Per tal que aquesta hipòtesi fos certa caldria realitzar uns sondejos arqueològics en aquesta zona, dels quals es podria treure bastant informació.

Dos exemples d'urbanisme:

Encara avui, si passegem pel centre històric de la vila de Bagà i la Pobra de Lillet, podem observar certes diferències i desigualtats en els seus traçats urbans. Aquestes diferències ja es donaren en el mateix moment que es fundaren, ja que partiren de models urbans diferents. Així, si la vila de Bagà s'organitzà a redós d'un castell-palau seguint un traçat més aviat regularitzador, en el cas de la Pobra, malgrat que també ho va fer, evolucionà d'una manera més irregular i discontinua.

persones de l'esmentada vall de Lillet, les nostres terres fossin fortificades i salvades...» (5).

D'aquest castell, el qual havia tingut una planta més aviat quadrada amb un petit pati central que en distribuïa totes les seves ales com a punt de comunicació seguint les pautes del típic castell-palau gòtic català, avui sols se'n conserva una única ala, ja que tota la resta fou demolida en època moderna amb l'arribada de les tropes franceses. Aquesta ala, tot i que va ser transformada profundament en rectoria

El cas de la Pobra:

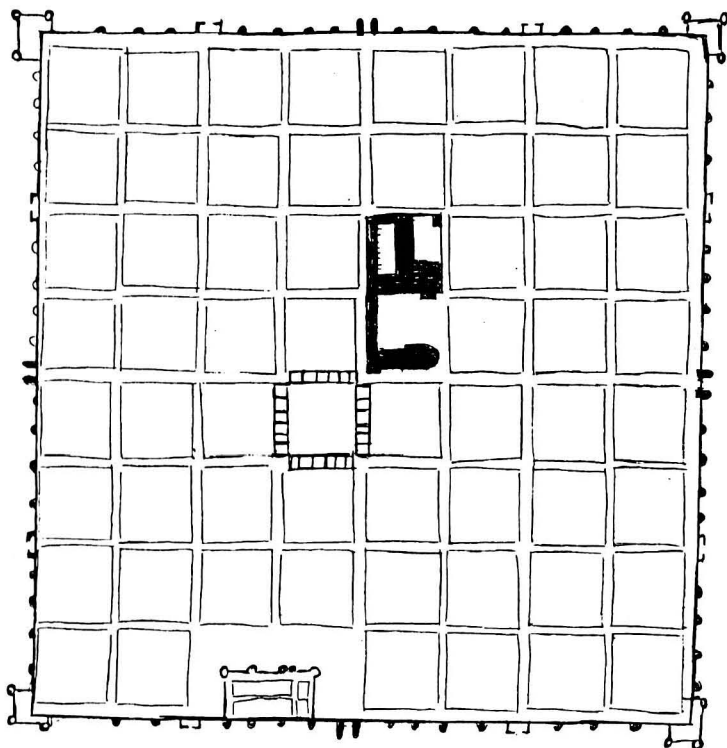
Com ja hem comentat, la vila es formà al voltant d'un castell, en un turonet en forma d'illa que formava l'aiguabarreig dels rius Llobregat i Arija; quedava tot ell envoltat d'aigua, la qual cosa en facilitava la defensa, i sols es comunicava amb terra per mitjà d'un gran pont, del qual avui es conserva una arcada, però que en el seu temps i segons Lúcia Guillén n'havia tingut fins a tres (vegeu article de Lúcia Guillén publicat a L'EROL: «*700 anys de la fundació de la carta de franqueses i de poblament*»). Aquests cursos d'aigua avui ja no formen una illa, sinó que en un dels seus extrems han estat dessecats per a construir-hi més edificacions. Si observem la següent citació veurem que ja es va tenir en compte des del moment de la seva fundació:

«... Aquest lloc és idoni per a fer-hi una població, un castellet i una fortalesa per tota la vall de Lillet, la nostra terra, els béns dels Mataplana fossin més forts per a que en les necessitats de la guerra els homes, les dones, les

en els. XVIII, conservà la major part de parets i obertures, com es pot veure avui dia en el carrer conegut com *el castell*, el qual aprofita l'antiga entrada principal del castell en forma de passadís cobert. Aquest tros d'edifici presenta estretes relacions amb el veí palau de Bagà, ja que aquest últim també té l'entrada principal en forma de passadís cobert.

El cas de Bagà

El cas d'aquesta vila segueix una evolució urbana diferent a la Pobra perquè parteix d'un model diferent. Aquesta nova tipologia urbanística s'ha d'interpretar en funció del context econòmic de l'època. A inicis dels ss. XIII i XIV, hi ha un canvi econòmic general en tota l'Europa medieval, ja que es produeix un abandó de les activitats agràries tradicionals i, per contra, apareix un mercat puixant. Això va provocar una desertització als vilatges, o aldees rurals, i un notable augment demogràfic a les zones urbanes. Per citar un exemple podríem dir que

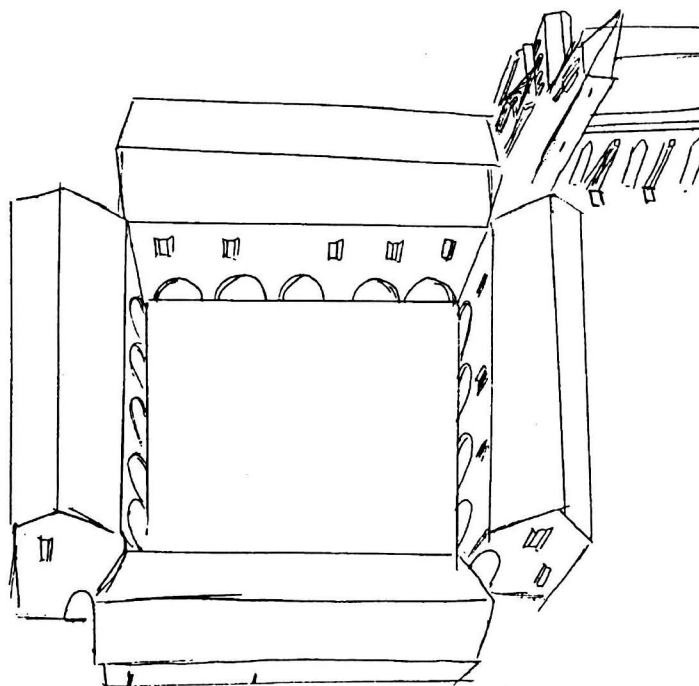

Ciutat Ideal de
Francesc Eiximenis.

Aquesta hipòtesi podria ser certa si no fos pels documents, que contradiuen totalment l'argument, ja que parlen de la «pobla de Bagà tenia un origen al voltant del palau dels Pinós i posteriorment s'aixamplés fins al Riu Bastareny» (6). Així per exemple trobem documentat que el 1314, P. de Santa Eulàlia, procurador del senyor, fa la compra d'un terreny al costat de l'antiga rectoria com a hort «sive hortum», la qual cosa demostra que encara estava per edificar.

2. L'altre model trobat és el de les noves ciutats que apareixen a l'Europa occidental conegudes amb el nom de bastide a Anglaterra i França, *Terra castello*, *Castiglione* a Itàlia, *Villanueva*, o *Villafranca* al regne castellaleonès i *Vilanova*, o *Vilafranca* a la Corona d'Aragó.

Montpazier. Restitució
del centre (Perigord)

la ciutat de Barcelona passa d'ésser una ciutat reduïda al que és l'actual barri gòtic al voltant de l'antic *Mons Taber*, a expansionar-se cap a les zones del Raval, carrer Montcada, barri de Ribera, del Mar i, per tant, inicia la construcció d'un nou cinturó de muralles molt més ampli.

La ciutat de Girona també experimenta una evolució semblant cap a les zones de Sant Pere de Galligants, Sant Domènec, plaça del Vi, carrer Mercaders, i fins i tot a l'altra riba del riu Onyar, en l'indret que avui es coneix com a plaça de la Independència.

Aquest canvi no sols comportà l'ampliació de les ciutats tradicionals, sinó que també provocà la fundació de noves.

Aquestes noves ciutats es creen al voltant d'importantes vies de comunicació i la seva planta és més aviat allargassada i irregular. El nombre de carrers era variable; normalment podien tenir un carrer cèntric porticat, que alhora resultava ser el més important, i d'altres de secundaris que recorrien paral·lels al principal. Aquests carrers podien estar interromputs per altres de transversals menors que creuaven la vila i a vegades alternats per places, les quals normalment coincidien amb el punt més cèntric de la vila, o ciutat.

Un exemple ideal d'aquest nou tipus d'urbanisme es podria veure en viles com Vilafranca del Conflent, Hostalric, Cervera...

Vilafranca del Conflent està formada per tres carrers; un de principal, o *rue Saint Jean*, el qual concideix amb el pas de la via comercial més important que unia la Cerdanya amb el Rosselló i que tenia per nom *Via Confluentana*. Aquesta creuava longitudinalment tota la vila desde la *porte comtale* fins a la moderna *porte d'Espagne* situada a l'extrem NW. Un altre carrer secundari o *rue Saint Jacques* corria paral·lel a la via principal desembocant en una petita placeta. Aquests carrers eren alternats per altres de petits i transversals i d'aquesta manera quedava definit un traçat geomètric de la vila.

A Hostalric, a la comarca de la Selva, s'hi observa un desenvolupament urbanístic molt semblant a Vilafranca, ja que s'organitzava al costat del camí que conduïa a la frontera, el qual coincidia amb el carrer principal, i aquest era alternat per altres petits carrers transversals que comunicaven directament amb el recinte emmurallat. Finalment a Cervera s'observa un cas molt semblant a Vilafranca: un carrer central porticat, o *carrer Major*, i dos carrers paral·lels a aquest, un d'ells el conegut *carrer de les Bruïxes*.

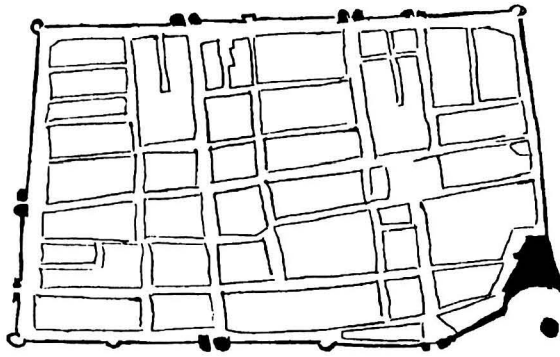
A Catalunya trobaríem molts altres exemples en zones pirinenques com Salàs de Pallars, Escaló...

Pel que fa al cas de Bagà que és l'objectiu d'aquesta recerca, ens és difícil dir de quin model urbanístic

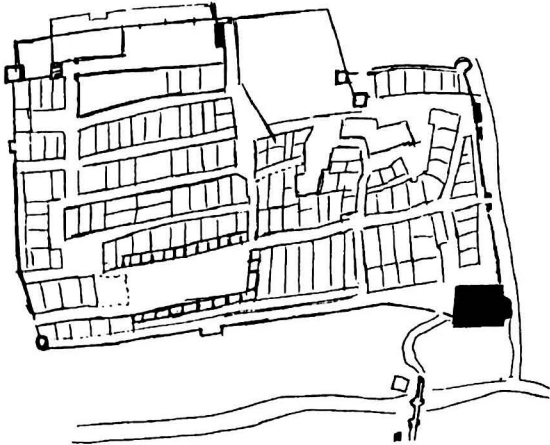
parteix i és per això que exposarem dues teories:

1. El primer tipus seria el ja comentat i podria ser que la vila evolucionés a partir d'aquest model, ja que està situada al costat de la via que enllaçava pel nord a través del Coll de Pendís amb la Cerdanya i pel sud amb Berga, Manresa i Barcelona. Aleshores aquesta via entraria pel portal de *Vilella*, creuria el *carrer major*, antigament el possible *carrer Jussà* i desembocaria a la *plaça Major* sortint pel portal de *Saldes* (actual Portella) (vegeu Ramon Viladés: *Les muralles de Bagà al s. XIV*).

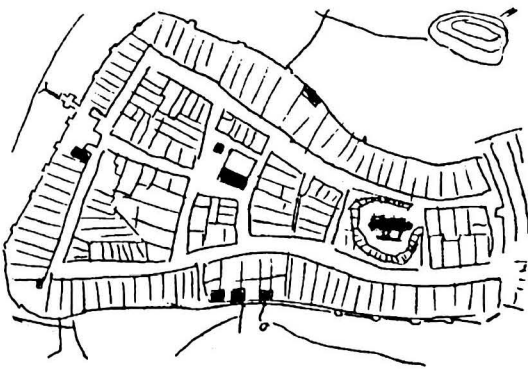
Aquestes noves ciutats es caracteritzen per seguir un traçat molt geomètric, ja que la major part d'ells partien d'un model planificat sense seguir cap mena de tradició gràfica. Es conserven quaderns o llibres d'aquests com els de *Villard Honnencourt*, o *Boccanegra*, arquitecte de Lluís IX de França, on s'expliquen les dimensions que han de tenir aquestes noves ciutats. Boccanegra va treballar en models encara avui identificables, com Gènova i sobretot Aigüesmortes a la Provença francesa, on encara conserven la seva antiga disposició medieval amb un traçat gairebé geomètric. Aquestes

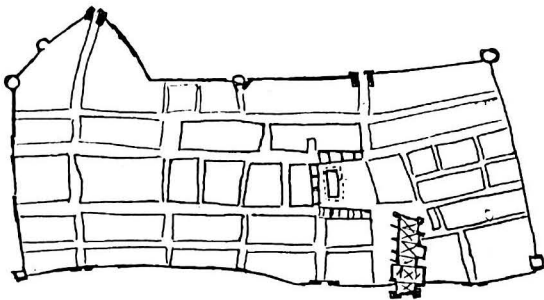
1

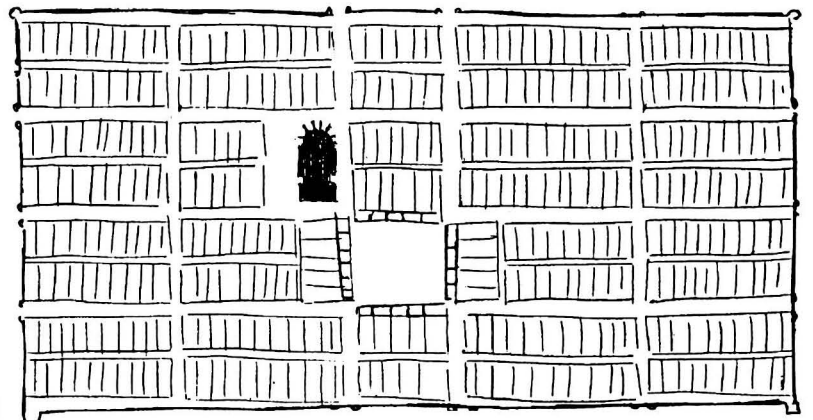
2

3

4

5

Plànols de:

- 1- Algüesmortes (Provença)
- 2-Bagà (Catalunya)
- 3-Münchelberg (Alemanya)
- 4-Villeneuve sur Lot (Provença)
- 5-Montpazier (Perigord)

ciutats estaven caracteritzades per estar dividides en varies parcel·les o patis que englobaven tres zones clarament marcades: La ciutat d'habitació, la zona destinada al conreu de la vinya i la zona destinada a camps.

La zona destinada a habitació vista en planta s'assemblava a un tauler d'escacs per la regularitat dels seus carrers i illes de cases. Ocupant una posició cèntrica hi havia la plaça major, l'ajuntament, la halle o llotja que podia de ser de fusta i més tardanament de pedra, i finalment l'església així com les cases dels mercaders més importants. Tot aquest conjunt restava clos darrere muralles. Aquest nou sistema es posà en pràctica al Perigord francès, en ciutats com Montpazier, Villeneuve sur Lot, Algüesmortes i Mirepoix.

D'aquest model, tot i que en molts casos no deixà de ser una utopia, en trobem un excepcional document dins l'obra *Lo Chrestiaà* de Francesc Eiximenis, on posa de manifest que podia esdevenir realitat. Així ho especifica en el document reproduït a part* on ens explica l'amplada, llargada, dimensions, serveis, tipologia a seguir...

Explicat això podríem dir ja amb total seguretat que l'exemple de Bagà parteix d'aquests nous models de ciutat, ja que observant el seu

mig». També ens diu que algunes cases havien de tenir pilars. Així, si hom volia construir una casa, prèviament ho havia de consultar al senyor de Pinós perquè li digués el lloc on havia de fer-la i per tal que es pogués adaptar a les mides establertes:

«...Exemplare illas tuas domos, in carrario caram dominibus. P de Casanova equal cantoni forani illius gradus R.F Pol, cum pariete et cum pilariis de abisso, usque ad celum, ut ibi est assignatum...» (8).

«...Poncius Gaya habitador ville Bagadani attendens vos Petrum de Seta Eulalia, militem actorem in baronia de Pinos, mihi dedisse gracioso licenciam ut passem construere ethedificare domos iuxta vallem popule ville Bagadani et extra portalem dicte popule...» (9).

Aquesta darrera citació, tot i que l'edificació fou feta extramurs, també és una clara mostra del permís que s'havia de demanar al senyor per poder edificar.

Com ja hem esmentat, el primer projecte de 1233 era més reduït i es centraria al voltant del palau dels Pinós. Segurament englobaria la part de l'actual palau, carrer i pujada Especier, carrer Sobirà i la part superior de la pujada al palau on es construïren les edificacions més antigues. Posteriorment i cap a finals de la tretzena centúria (1290), a causa de l'augment demogràfic, hi

traçat segueix una distribució totalment urbana i en un punt més aviat cèntric hi ha la plaça Major; a més, els documents ens parlen que el senyor dividí la vila en patis i en cedí un a cada família en cens d'una gallina: «Unum patium et medium latifundis et unum patium et medium de tuos, secundum mesuram et magnitudinem aliarum donarum» (7), i fins i tot ens parla de les mides que havien de tenir algunes cases, «pati i

hagué una nova ampliació d'aquest recinte expandint-se cap a la plaça Galceran de Pinós i torrent dels Banyadors. Aquesta ampliació del recinte es nota per la cessió de patis en èpoques diferents i amb censos diferents, la qual cosa demostra que fou eixamplat.

En els primers manuals de 1233 consta que es cedeixen uns cinquanta-tres patis amb cens de dues gallines, i posteriorment, al 1290,

es documenta la cessió de trenta-quatre patis més amb cens d'una gallina. Cap al s. XIV ja estaven edificats gairebé tots els patis i calia eixamplar la vila pel costat del torrent dels Banyadors, actual torrent de Paller, en la zona del Raval.

A causa de les dificultats que implicava adaptar les construccions en aquest model urbanístic, aviat es veieren alterats amb l'obertura de nous carrers que ja no seguien una estructura tan regular, sinó que fins i tot cobrien espais oberts, com les places principals. A Bagà es pot demostrar que el 1238 hi hagué, la necessitat d'obrir un carrer més dret davant del portal d'en Llimós «... ad opus carrarii et drezere dicte ville» (10).

La vila de Bellver de Cerdanya, fundada al mateix moment que la vila de Bagà per Nunó Sanç, senyor del Rosselló i Cerdanya, presenta un traçat molt semblant al de Bagà, tot i que es conserva molt més alterat i transformat, sembla que també partia d'una quadrícula inicial fixada sota plànol, com ho de-

mostra la disposició dels carrers *Ramon Morer, Jussà i plaça Major* els quals formen dues illes rectangulars. Aquest exemple és digne de ser esmentat perquè sembla que fou el model que donà peu a la vila de Bagà, ja que el 1253 Galceran IV de Pinós ja posseïa aquesta vila, i per tant ja en tenia una certa coneixença; i tampoc ho hem d'oblidar que el llinatge Pinós tenia descendència dels comtes de Cerdanya i Rosselló, els quals podien haver-lo influït notablement.

Pel que fa als orígens d'aquestes noves ciutats, sembla que es manté una certa continuïtat amb les planificacions de les antigues ciutats romanes les quals seguiren el pla ortogonal d'Hipòdam de Milet, ja que la seva estructura és molt semblant, amb tota una sèrie de carrers centrals (*Cardo* i *Decumanus*) convergint en una plaça (*fòrum*), la qual ocuparia una posició més aviat centrada amb tota una sèrie d'edificis importants com temples, cùria i basilica, els quals coincidirien amb

les places porticades medievals i, al voltant, l'església, la llotja, etc.

*Vegeu aquí una mostra del text escrit per Francesc Eiximenis sobre la ciutat gòtica ideal:

«...De la forma de la ciutat son estades diverses opinions; car dixeren lo grec filòsofs, jatsia que après hi hagen ajustat que com los savis crestians, e han dit, sumàriament, en esta matèria: que tota bella ciutat devia esser quadrada, car ret-se'n pus bella e pus ordenada; car llavors al mig de cada costat, de èsser un portal principal que sia lluny de cascun angle de mur seu per cinc centes passes, en guisa que tot lo mur haja entorn quatre milia passes; e del portal d'orient fins al portal de ponent pas carrers gran e ample travessant tota la ciutat de part en part; semblant sia del portal principal qui guarda mig jorn fins a l'altre principal qui guarda tramuntana. Posarem, encara de cascun d'aquests por-

tals principals fins a los dos angles qui li estan a dos costats, hagués dos altres portals menys principals, la un fos a la part dreta, l'altre a l'esquerra: e que així com dit és, que vinguessen carrers drets del portal d'orient al portal de ponent, e d'aquell ponent fins aquell de tramuntana, així vinguessen carrers drets e bells de cascun dels portals menys principals fins als altres portals contraris. E, per consegüent la ciutat aquella hauria quatre quartons principals, ço és; quatre parts: e cascuna part poria haver plaça gran e bella, e en cascuna part poria estar qualche notable gent especial: car si la ciutat era sobre mar, en la part sobre mar deuriem estar los mercaders, canviadors, corredors d'orella, drapers; e en lo costat de la ciutat deu estar lo palau del princep, ben fort e alt, qui haja eixida defora lo mur, així que tota vegada puixa metre dins la ciutat companyia o la'n puixa traer.

En lo mig de la ciutat deu èsser la Seu; e après deu èsser gran plaça e bella, ab graons de cada part, així que si vols algun que no te calga cercar, sinó

**EVOLUCIÓ COMERCIAL
AL SEU SERVEI**

**FERRETERIA
SISTACH**

**DOMÈSTICA
INDUSTRIAL
BRICOLATGE
CAMP I JARDÍ
MENATGE
FUSTES**

Av. Canal Industrial, s/n
ÀREA COMERCIAL EL CANAL
Tel. 93 821 31 11
Fax 93 822 02 65
08600 BERGA - (Barcelona)

**CAÇA
PESCA
NÀUTICA
CALÇAT DE CAMP
TROFEUS**

Pl. Viladomat, 1 - Tel. 93 821 12 66
08600 BERGA

que t'en pugues alt en los graons en que veges lla jus...»

El document és molt llarg, ja que ens parla dels serveis que ha de tenir la ciutat (com hospitals, llocs per acollir els miserables...) i de tota una sèrie d'equipaments fonamentals. Per acabar ens esmenta com han de ser l'alçada dels murs i el nombre de torres que han de tenir:

«...Lo mur deu haver en cascun angle principal e bell castell. E cascun portal principal deu estar entre dues torres, e les torres deuen esser plus altes e majors en los quatre portals principals, que en los altres principals...»⁴ altres notes^{5, 6, 7, 8, 9, 10}

BIBLIOGRAFIA

- AYMAT CATAFAU: «Economia i societat. Les celleres: Un sistema peculiar d'agrupament de població medieval» *A Catalunya romànica*. Vol 14. El Rosselló. Barcelona. Enciclopedia catalana 1993. P:74-78.
- BARRAL I ALTET, XAVIER A «El paisatge

monumental d'època pre romànica i romànica». Vol 2 Urbanisme, arquitectura civil i industrial. Barcelona. Edicions l'Isard 1998. P: 70-98.

DE DALMASES, NÚRIA: «Arquitectura gòtica civil» A: *Art de Catalunya*. Vol 2 Urbanisme arquitectura civil i industrial. Barcelona. Edicions l'Isard 1998. P:129-169

MENÉ PIERRE: «architecture militaire» A: *Villefranche de Conflent, cité au riche passé historique*. departament Pyrenees orientales. Dino. Vilafranca del Conflent 1959, pp. 5-8.

PLADEVALL I FONT, ANTONI: «El desenvolupament dels burgs (S XII-XIV)» *A Catalunya romànica*. Vol 7. La Cerdanya i el Conflent. Barcelona. Enciclopedia Catalana 1995. P: 280-286.

SAGRET I RIU, MANUEL: «El capbreu de 1483. Evolució del primitiu nucli urbà. Una vila de Muntanya a través de tres capbreus». *A Aportacions a la història de la vila de Sant Llorenç de Morunys i comarca*. Institut d'estudis catalans. Barcelona 1978.

SERRA I VILARÓ, J: «Govern del poble. Les pobles d'una manera particular la de Bagà» *A Baronies de Pinós i Mataplana: investigació als seus arxius*. Vol 2 Institucions socials. 2ª ed Bagà. Centre d'estu-

dis baganesos 1989 P-61-65.

SERRA I VILARÓ, J: «Arts i oficis. L'art de la draperia» *A Baronies de Pinós i Mataplana: investigació als seus arxius*. Vol 2 Institucions socials. 2ª ed Bagà Centre d'estudis baganesos 1989 P357-416.

SERRUS GEORGES: «Los castillos cataros» *A La tierra de los cataros*. Loubatières. Portet sur Garone. 1994. P: 50-94.

SUREDA JOAN: «L'arquitectura civil: la ciutat» *A Història universal de l'art*. Vol 4. L'edat Mitjana: romànic i gòtic. Barcelona. Editorial Planeta 1998. Planeta P-242-257.

VALDEÓN BARUQUE, JULIO: «La gran depressió: L'inici de la recuperació» *A Història universal planeta*. Vol 5. La crisi de l'edat Mitjana. Barcelona. Editorial Planeta 1992. P-75-103.

VILADÉS LLORENS, RAMON: «Les obres» A: *Les muralles de Bagà al S XIV*. Berga. Àmbit de Recerques del Berguedà Juliol 1996. P:41-64.

VILADÉS LLORENS, RAMON: «700 de la carta de poblament i franqueses de la Poble de Lillet» *A L'Erol*. núm 53. Primavera 1997. P:9-11.

Notes:

1. SERRA I VILARÓ, J: «L'art de la draperia», a *Baronies de Pinós i Mataplana. Investigació dels seus arxius*, Vol. II Institucions socials, 2ª ed, Bagà, Centre d'estudis baganesos, 1989, pp. 357-413.
2. Id., pp. 369-402.
3. Id., pp. 400-402.
4. DE DALMASES NÚRIA. «Arquitectura gòtica civil», a *Urbanisme, arquitectura civil i industrial V-3*. Barcelona: Edicions l'Isard, 1998. Art de Catalunya. P-120-161.
5. VILADÉS LLORENS RAMON: «700 anys de la carta de poblament i franqueses de la Poble de Lillet». *L'Erol*, núm 53 (Primavera 1997): 9-11.
6. SERRA I VILARÓ, J: «Govern del poble. Les pobles d'una manera particular la de Bagà», a *Baronies de Pinós i Mataplana. Investigació als seus arxius*, Vol. II Institucions socials 2ª ed, Bagà, centre d'estudis baganesos, 1989, pp. 62-65.
7. SERRA I VILARÓ, J: «op cit» pp. 61-65.
8. SERRA I VILARÓ, J: «op cit» pp. 61-65.
9. SERRA I VILARÓ, J: «op cit» pp. 61-65.
10. SERRA I VILARÓ, J: «op cit» pp. 61-65.

Pere Cascante i Torrella

Estudiant d'Història: Arqueologia UAB

foto • vídeo
LUIGI
C. Ciutat, 21 08600 BERGA
Tel. 93 821 02 17 Fax 93 822 07 37